

UOT 635.9

GÖYGÖL MİLLİ PARKINDA OLAN NÖVLƏRİN ABŞERONUN LANDŞAFT MEMARLIĞINDA İSTİFADƏSİ

AMEA-nın müxbir üzvü T.S. Məmmədov, Ş.A. Gülməmmədova

Məqalədə, Göygöl Milli Parkında olan 14 fəsilə, 16 cins və 30 növə aid ağac və kolların taksonomik tərkibi, növlərin Abşeronun landşaft memarlığında istifadə perspektivliyinin öyrənilməsi üzrə elmi-tədqiqat işinin nəticələri verilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, bu bitkilər Abşeron şəraitinə yaxşı uyğunlaşır, perspektivlidir və park, bağ, xiyabanların tərtibatında, müxtəlif kompozisiyaların yaradılmasında istifadəsi tövsiyə edilir.

Açar sözlər: növ, bitki, park, landşaft, kompozisiya

Azərbaycan Respublikası çox müxtəlif və qiymətli bitki örtüyü olan meşələrlə, milli parklarla, təbiət qoruqları ilə zəngindir. Şimaldan Böyük Qafqazla, cənub-qərbdən Kiçik Qafqazla, cənub-şərqdən Talış dağları ilə əhatə olunan təbii və mədəni dendroflorada hazırda 1500-dən çox ağac-kol bitkilərinə rast gəlinir. Respublikada çoxlu milli parklar yaradılmışdır. Bu parklar ekosistemin mühafizəsində, insanların mənəvi və səmərəli istirahətində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu cür parklardan biri Göygöl Milli Parkıdır.

Göygöl Milli Parkı 1925-ci ildə Azərbaycanda yaradılmış ilk qoruq olmuşdur. Qoruq statusu dəfələrlə ləğv edilmiş, 1965-ci ildə yenidən bərpa edilmişdir. 1 aprel 2008-ci ildə Göygöl Dövlət Qoruğu Göygöl Milli Parkı adlandırılmışdır. Parkın ümumi sahəsi 12,755 hektardır (127,55 km²). Əsas yaradılma səbəbi – Kiçik Qafqazın şimal yamaclarının subalp zolaqlarında təbii komplekslərin saxlanılmasıdır. Əsas mühafizə obyektləri dağların təbiət kompleksləri, meşələr, Kiçik Qafqazın şimal yamacları regionunda subalp zonalar, Göygöl, Zəligöl, Maralgöldür. Göygöl Milli Parkı Göygöl rayonunda yerləşir (Kiçik Qafqaz dağ silsiləsinin şimal-şərq hissəsi). Ən yüksək hissəsi Kəpəz dağıdır. Hazırda Göygöl – Azərbaycan ərazisində ən iri göl, ölkənin mirvarisi, Gəncə və onun ətrafında çox gözəl turizm mərkəzidir. Gölün suyu içməli və mavidir. Göygöldən ümumi görünüş şəkil 1-də göstərilmişdir.

Azərbaycan özünəməxsus iqlim və torpaq şəraitinə malikdir. Dünyada olan 11 iqlim tipindən 9-u Azərbaycanda vardır. Bu Azərbaycan ərazisində müxtəlif ekoloji mühiti göstərən əsas amildir [1].

Göygöl Milli Parkında olan ağac və kolların taksonomik tərkibi, növlərin Abşeronun landşaft memarlığında istifadə perspektivliyinin öyrənilməsi məqsədilə 2019-cu il iyul ayının II ongünlüyündə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Dendrologiya İnstitutu “Landşaft memarlığı” laboratoriyası tərəfindən elmi ekspedi-

Şəkil 1. Göygöldən ümumi görünüş

siya təşkil olunmuşdur. Ekspedisiya zamanı müşahidələr aparılmış, Göygöl Milli Parkında 14 fəsilə, 16 cins və 30 növdən ibarət ağac və kolların taksonomik tərkibi öyrənilmişdir. Göygöl Milli Parkında öyrənilən bəzi bitkilərin taksonomik tərkibi və mənşəyi cədvəl 1-də göstərilmişdir.

Cədvəl 1

Göygöl Milli Parkında öyrənilən bəzi bitkilərin taksonomik tərkibi və mənşəyi

№	Fəsilə	Cins	Növ	Vətəni
1	Rusalçasıkimilər – <i>Grossulariaceae</i> DC	Qarağat – <i>Ribes</i> L.	Qara qarağat – <i>Ribes nigrum</i> L.	Sibir, Rusiya
2	Rusalçasıkimilər – <i>Grossulariaceae</i> DC	Qarağat – <i>Ribes</i> L.	Biberşteyn qarağatı – <i>Ribes biberstali</i> L.	Qafqaz, Şimali İran
3	Ağcaqayınkimilər – <i>Aceraceae</i> Lindl.	Ağcaqayın – <i>Acer</i> L.	Çöl ağcaqayını – <i>Acer campestre</i> L.	Avropa, Krım
4	Ağcaqayınkimilər – <i>Aceraceae</i> Lindl.	Ağcaqayın – <i>Acer</i> L.	Trautvetter ağcaqayını – <i>Acer trautvetteri</i> Medw.	Rusiya, Türkiyə
5	Ağcaqayınkimilər – <i>Aceraceae</i> Lindl.	Ağcaqayın – <i>Acer</i> L.	Sivriyarpaq ağcaqayın – <i>Acer platanoides</i> L.	Avropa, Kareliya
6	Ağcaqayınkimilər – <i>Aceraceae</i> Lindl.	Ağcaqayın – <i>Acer</i> L.	Gözəl ağcaqayın – <i>Acer laetum</i> C.A.Mey.	Cənubi Avropa
7	Söyüdkimilər – <i>Salicaceae</i> Lindl.	Söyüd – <i>Salix</i> L.	Ağ söyüd – <i>Salix alba</i> L.	Avropa, İran, Çin
8	Söyüdkimilər – <i>Salicaceae</i> Lindl.	Söyüd – <i>Salix</i> L.	Kolvari söyüd – <i>Salix caprea</i> L.	Avropa, Asiya
9	Gülçiçəklilər – <i>Rosaceae</i> Juss.	Quşarmudu – <i>Sorbus</i> L.	Qafqaz quşarmudu – <i>Sorbus caucasica</i> Lins.	Böyük Qafqaz
10	Tozağacıkimilər – <i>Betulaceae</i> S.L.Gray	Tozağacı – <i>Betula</i> L.	Radde tozağacı – <i>Betula raddeana</i> Trantv.	Dağıstan
11	Tozağacıkimilər – <i>Betulaceae</i> S. L.Gray	Tozağacı – <i>Betula</i> L.	Ziyilli tozağacı – <i>Betula verrucosa</i> Enrh.	Rusiya, Sibir
12	Tozağacıkimilər – <i>Betulaceae</i> S. L.Gray	Tozağacı – <i>Betula</i> L.	Litvinov tozağacı – <i>Betula litwinowii</i> Doluch.	Türkiyə, Cənubi Qafqaz
13	Ebenakimilər – <i>Ebenaceae</i> Vent.	Xurma – <i>Diospyros</i> L.	Qafqaz xurması – <i>Diospyros lotus</i> L.	Qafqaz, Asiya, Çin, Yaponiya
14	Qozkimilər – <i>Juglandaceae</i> A.Rich.	Qoz – <i>Juglans</i> L.	Yunan qozu – <i>Juglans regia</i> L.	İran, Əfqanıstan, Çin
15	Cökəkimilər – <i>Tiliaceae</i> Juss.	Cökə – <i>Tilia</i> L.	Qafqaz cökəsi – <i>Tilia caucasica</i> Rupr.	Qafqaz, Krım, Kiçik Asiya

İnsan həyatında, onun sağlam böyüməsində yaşıllıqların əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Təbiətdə iqlimin formalaşması və tənzim edilməsində yaşıllıqlar müstəsna rol oynayır. İstilik və nəmliyin normal mütənasibliyi də orqanizmin sağlamlığı, gümrəhliliyi üçün çox vacibdir. Bu mütənasibliyin nizama salınması, qorunub saxlanması yaşıllıqlar əvəzlənməz sərvətdir [2].

Elmi ekspedisiya zamanı aparılan müşahidələr nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, Göygöl Milli Parkının bitki örtüyündə, əsasən, palıd, qızılağac, qovaq, ağ akasiya üstünlük təşkil edir. Palıd meşələrində ağacların yaşı 90 il, qovaq meşələrində – 60 ilə çatır. Parkın florası 420 növ bitkidən, o cümlədən 77 növ ağac və kollarından ibarətdir.

Azərbaycanın bağ və parkları – xalqın böyük sərvətidir. Azərbaycanda memarlıq və şəhər tikintisi sahəsində geniş təcrübə toplanmışdır. Bir çox yüzilliklər ərzində landşaft memarlığının inkişafı üzrə qiymətsiz tarixi material toplanmışdır [3].

2019-cu ildə Abşeronun Dənizkənarı Milli Parkının Köhnə Bulvar, Yeni Bulvar, Bayraq Meydanı ərazilərində, 2020-ci ildə Filarmoniya Bağında, 2021-ci ildə Abşeronun Səməd Vurğun Bağında və Xaqani Bağında müşahidələr aparılmış, Göygöl Milli Parkında öyrənilən 14

fəsilə, 16 cins, 30 növdən ibarət ağac və kolların Abşeronun landşaft memarlığında istifadə perspektivliyi öyrənilmiş, bitkilərin herbariləri toplanmış, onların taksonomik tərkibi müəyyən edilmiş, adaptasiya imkanları, bitkilərin kompozisiyalarda dekorativ əlamətlərinə görə qruplaşdırılması öyrənilmişdir.

Göygöl Milli Parkında öyrənilən növlər Abşeronda müxtəlif kompozisiyaların tərtibatında istifadə edilmişdir. Bəzi kompozisiyaların tərtibatı şəkil 2 və 3-də göstərilmişdir.

Müntəzəm üslubda həndəsi formalı kompozisiyalar:

Şək.2. Düzbucaq və romb formaları

Landşaft və ya mənzərəli üslubda orijinal formalı kompozisiyalar:

Şək.3. Orijinal və dekorativ formalar

Göygöl Milli Parkında öyrənilən bəzi dekorativ bitkilərin istifadə perspektivliyi cədvəl 2-də verilmişdir.

Cədvəl 2

Göygöl Milli Parkında öyrənilən bəzi dekorativ bitkilərin istifadə perspektivliyi

№	Növ	Həyatı forması	Bordür	Tək əkin	Qrup əkini	Canlı çəpər	Alpini	Çiçək ləki
1	Qara qarağat – <i>Ribes nigrum</i> L.	Kol	+	+	+	+		
2	Biberşteyn qarağatı – <i>Ribes biberstali</i> L.	Kol	+	+	+	+		
3	Şərq qarağatı – <i>R.orientale</i> Desf.	Kol	+	+	+	+		
4	Çöl ağcaqayını- <i>Acer campestre</i> L.	Ağac		+	+			
5	Trautvetter ağcaqayını – <i>Acer trautvetteri</i> Medw.	Ağac		+	+			
6	Sivriyarpaq ağcaqayın – <i>Acer platanoides</i> L.	Ağac		+	+			
7	Gözəl ağcaqayın – <i>Acer laetum</i> C.A.Mey.	Ağac		+	+			
8	Ağ söyüd – <i>Salix alba</i> L.	Ağac		+	+			
9	Kolvari söyüd – <i>Salix caprea</i> L.	Ağac		+	+			
10	Beşərkəkcikli söyüd <i>Salix pentandroides</i> A.K.Skvortsov	Ağac		+	+			
11	Qafqaz quşarmudu <i>Sorbus caucasica</i> Lins.	Kol	+	+	+			
12	Biosseri quşarmudu <i>Sorbus boissieri</i> C.K.Schneid.	Kol	+	+	+			
13	Azərbaycan itburnusu – <i>Rosa azerbaijanica</i> Novopokr.	Kol	+	+	+			

Çiçəklərin ətri, yarpaqların xışıltısı, canlı təbiətin bütün rəng çalarları kimi amillər müsbət emosiyaların yaranmasında, sağlamlığın obyektiv göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasında müəyyən rol oynayır. Onlar sinir sistemi

üçün xeyirlidir, gərginliyi aradan qaldırır, sakitləşdirir [4].

Landşaft memarlığı obyektləri arasında ən iri – parklardır və yaşıllaşdırma sisteminin əsas elementidir. Park və xiyabanların forma-

laşmasında bitkilərin ölçüsü böyük əhəmiyyət kəsb edir [5].

İnsanı əhatə edən mühitin optimallaşdırılması üzrə tədbirlər sistemində bitkilər mühüm yer tutur. Fotosintez prosesində karbon qazını udur və havanı oksigenlə zənginləşdirir [6].

“Landşaft memarlığı” laboratoriyasında aparılan elmi-tədqiqat işi nəticəsində məlum olmuşdur ki, Göygöl Milli Parkında öyrənilən 14 fəsilə, 16 cins, 30 növdən ibarət ağac və kollar Abşeronun torpaq-iqlim şəraitinə yaxşı uyğunlaşır, perspektivlidir və yaşıllaşdırmada, park, bağların tərtibatında, müxtəlif formalı kompozisiyaların yaradılmasında geniş istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov T.S. Azərbaycan dendroflorası I cild. Bakı: Elm, 2016, s.25
2. Səfərov İ.S., Əsədov K.S., Cəlilov Q.H. Yaşıllıq və sağlamlıq. Bakı: Gənclik, 1977, s. 3
3. Гасанова А.А. Сады и парки Азербайджана. Баку: Ишыг, 1996, с. 3- 4
4. Зарубин Г.П., Никитин Д.П., Новиков Ю.В. Окружающая среда и здоровье. Москва: Знание, 1977, с. 51-52
5. Чаховский А.А., Бурова Э.А. и др. Красивоцветущие кустарники для садов и парков. Минск: Ураджай, 1988, с. 3
6. Шешко П.С. Ландшафтный дизайн. Минск: Современная школа, 2009, с.22-23

AMEA Dendrologiya İnstitutu
shalala.g@mail.ru

THE USE OF SPECIES FROM THE GEYSEL NATIONAL PARK IN THE LANDSCAPE ARCHITECTURE OF THE ABSHERON

T.S. Mammadov, Sh.A. Gulmammadova

The article describes the results of research work on the study of the taxonomic structure of trees and shrubs of the Goygol National Park from 14 families, 16 genera, 30 species and the prospects for the use of species in the landscape architecture of Absheron. It was revealed that these plants adapt well in the conditions of Absheron, are promising and are recommended for the design of parks, gardens, squares, the creation of various compositions.

Keywords: species, plant, park, landscape, composition

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДОВ ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО ПАРКА ГЕЙГЕЛЬ В ЛАНДШАФТНОЙ АРХИТЕКТУРЕ АПШЕРОНА

Т.С. Мамедов, Ш.А. Гюльмамедова

В статье описаны результаты научно-исследовательской работы по изучению таксономического состава деревьев и кустарников Национального парка Гейгель из 14 семейств, 16 родов, 30 видов и перспективы использования видов в ландшафтной архитектуре Апшерона. Выявлено, что эти растения хорошо адаптируются в условиях Апшерона, являются перспективными и рекомендуются при оформлении парков, садов, скверов, создании различных композиций.

Ключевые слова: вид, растение, парк, ландшафт, композиция